

"כך הולכים השותלים" ומה עם השותלות? - ייצוג נשים בפוליטיקה.

ט"ו בשבט, יום הולדת לכנסת-

במערך זה נעסוק בשאלת הפוליטיקה הישראלית והשוויון המגדרי.

מספרן היחסי של הנשים המכהנות כיום בכנסת נמוך במעט מרבע מחברי המשכן, למרות שייצוגן באוכלוסייה הכללית נע סביב המחצית. לאור זאת אנו מעוניינים להציף את השאלה האומנם קיימת תקרת זכוכית (יש מי שתכנה אותה "תקרת הבטון") בפוליטיקה הישראלית? מה מצבנו ביחס לייצוג נשים בפרלמנטים שונים ברחבי העולם, ומה ניתן לגזור מכך על הכוחות הבולמים את כניסתן של נשים לעמדות הכוח בשלטון בישראל?

מטרות השיעור:

1. להכיר את נתוני המדדים הבינלאומיים של ייצוג נשים בפוליטיקה ולראות את מקומה של ישראל בהקשר זה.
2. לדון במאפייניה הייחודיים של "תקרת הזכוכית" המשפיעה על השתתפות נשים בפוליטיקה הישראלית.
3. להכיר את מקורות ישראל המבססים את ההתנגדות או התמיכה בשיתופן של נשים במנהיגות פוליטית, כללית ודתית.

פתיחה לשיעור:

בנתונים שפורסמו על ידי ה ipu (Inter-Parliamentary Union) ארגון ככל הפרלמנטים בעולם. הסוקרים את אחוזי השתתפותן של נשים בפרלמנטים ברחבי העולם ממוקמת ישראל במקום ה-58. מחד, מקום טוב באמצע, מאידך הרבה אחרי רואנדה, קובה ומוזמביק למשל, הממוקמות במקומות הראשונים. (לעיון בטבלת הנתונים השלמה תוכלו להיכנס לקישור הבא: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>). באופן פורמאלי לנשים ניתנה הזכות לבחור להיבחר לכנסת החל מראשית ימי המדינה. פורמאליות זו, הנראית לנו טבעית ומובנת מאליה, לא הייתה מובנת בזירה בישראל, כמו גם בזירה העולמית, כלל ועיקר. בארה"ב ניתנה זכות הבחירה לנשים בכל המדינות רק בשנת 1920, בשווייץ ניתנה זכות הבחירה רק בשנת 1971. המדינה האחרונה להעניק את זכות הבחירה הייתה סעודיה שהתירה את השתתפותן של נשים בפוליטיקה בשנת 2011. יחד עם זאת, זכות פורמאלית זו לא תורגמה למציאות באופן המייצג נשים בשלטון הישראלי בהתאם לחלקן האמיתי באוכלוסייה. נשים מבחינה זאת היו ונשארו מיעוט.

בשנת 1920, עת התקיימו הבחירות לאסיפת הנבחרים של כנסת ישראל התעורר פולמוס בקרב ראשי ההנהגה הדתית בארץ בנוגע להצבעת נשים: מותרת או אסורה. אחד המתנגדים היה הרב קוק, המונה בין היתר את הנימוק הבא:

הגורם הנפשי של הדרישה הזאת, לקרא את הפומביות של הבחירות בשם זכויות לנשים, בא בעיקרו ע"י מעמדן האומלל של הנשים ההמוניות אצל העמים האלה. אם היה מצב המשפחה שלהם כל כך שליו ומכובד, כמו שהוא בישראל על-פי הרוב, לא היו הנשים בעצמן ולא אנשי המדע והמוסר והאידיאלים הגבוהים דורשים את מה שהם קוראים בשם: "זכויות" של בחירה לנשים, באותו הנוסח הרגיל, שהוא עלול לקלקל את שלום הבית, ואשר מקלקול זה מוכרח לבא ריקבון גדול באחרית לחיים המדיניים והלאומיים בכלל... המשפחה היא לנו יסודה של האומה, בית יעקב יבנה את עם ישראל. אנו מכינים את בניין האומה - על-פי טבע נפשנו. הננו תמיד מוכנים להכריז על דבר החובה המוסרית של ההקשבה לדעת האישה בכל בית בישראל גם בנוגע לשאלות כלליות, חברתיות ומדיניות. אבל הדעה המוסכמת מוכרחת היא לצאת דווקא מן הבית, מהמשפחה בתומתה, והמשועבד להוציא אותה לרשות הרבים הוא האיש אבי המשפחה, שעליו מוטלת חובת פרסומה של הדעה המשפחתית".

(מאמרי הראי"ה, קובץ מאמרים מאת הראי"ה קוק זצ"ל, עמוד 192).

הרב קוק מצייר תמונה אידיאלית של משפחה בה האישה מכונסת פנימה, בזירה הביתית, בעוד הגבר מייצג את האינטרסים המשפחתיים בזירה הציבורית. זכות הבחירה לנשים עשויה לקלקל את שלום הבית, ואת הקן המשפחתי החשוב כל כך בעיני הרב קוק כיסוד לבניין האומה. לכאורה נראים דברי הרב קוק נטועים במציאות אחרת, רחוקה, יש מי שיטען אוטופית, מציאות שאיננה עולה בקנה אחד עם ימים בהם נשים מעורבות בכל תחומי העשייה הציבוריים. בהקשר זה מעניין לקרוא את דבריה הבאים של פרופסור חנה הרצוג:

תפישת העולם הבינארית, המכפיפה נשים לתפקידים מסורתיים, עולה גם מהחקיקה שוויונית ביותר לכאורה: חוק שירות הביטחון (1949) וחוק שיווי זכויות האישה (1951). בשני החוקים האימהות היא שמעניקה לנשים את כרטיס הכניסה לאזרחות, אך בו בזמן דוחקת אותן לשולי העולם הציבורי... בדיון בכנסת התקבלו כמובנים מאליהם דברי בן גוריון, ש"היעוד המיוחד של האישה, יעוד האמהות, אין בחיים יעוד גדול ממנו".

(חנה הרצוג, נשים בפוליטיקה ופוליטיקה של נשים, מין מגדר ופוליטיקה, עמוד 326)

בהמשך דבריה מצינת הרצוג כי מציאות זו של חלוקה בינארית: גברים בעשייה הציבורית לצד נשים ביעודן הבית, ממשיכה להדהד עד היום כאחד הגורמים המשפיעים על האחוזים הנמוכים יחסית של נשים בתפקידי מפתח בפוליטיקה הישראלית. תפיסתה של האישה כאם וכרעה משפיעה הן במגזרים הנחשבים למודרניים, והן בחברות מסורתיות יותר דוגמת החברה החרדית והחברה הערבית.

הידעת? ה"סופרג'יסטיות" הוא כינוי שניתן לנשים שנלחמו למען זכותן להצביע ולהשתתף בבחירות דמוקרטיות. הכינוי בא מהמלה בלועזית: suffrage שמשמעותה זכות בחירה. המהפכה הצרפתית עוררה תנועות למען שוויון זכויות לנשים באירופה ובארצות הברית, אולם רק בעשור האחרון של המאה ה-19

ניתנה לראשונה זכות ההצבעה לנשים. הסופרג'יסטיות נקטו בפעולות מחאה שונות, ביניהן תהלוכות, שביתות רעב, וניסיון לקידום חקיקה בבתי הפרלמנט השונים. סרט הוליוודי בשם "מלאכיות מברזל" מספר את סיפורן של הסופרג'יסטיות במאבקן למען זכות הבחירה בארה"ב של שנות העשרים במאה הקודמת.

חלק 2 הקניה ומשימה, פוליטיקה ישראלית

"אינני יכולה להגיד אם נשים טובות מגברים, אך הן בהחלט לא יותר גרועות"
גולדה מאיר (לקוח מהאתר ויקי ציטוט)

גולדה מאיר שייכה את מדינת ישראל לקומץ מדינות בהן עמדה אישה בתפקיד הבכיר ביותר בפוליטיקה. אולם היא יוצאת מן הכלל שאיננו מלמד על הכלל כולו. מהם המאפיינים הייחודיים בישראל המונעים את מעורבותן הגדולה יותר של נשים בצמתיים של מקבלי החלטות פוליטיים? במאמרה "נשים בפוליטיקה ופוליטיקה של נשים" (מופיע בקובץ מין מגדר ופוליטיקה) מונה חנה הרצוג בין היתר את הסיבות הבאות:

- מיתוס השוויון המגדרי – מיתוס הניזון מראשית ימי היישוב בארץ בו הוצגו נשים כחלוצות ולוחמות הנוטלות חלק לצד הגברים בבניין הארץ. כמו כן מגילת העצמאות המכריזה על הקמת מדינה דמוקרטית ללא הבדלי גזע דת או מין וגיוס החובה של בנות לצה"ל, תורמים לבניית האמונה העמוקה בדבר שוויון ההזדמנויות שמציעה הזירה הציבורית עבור נשים.
- תפיסת עולם בינארית – תפיסת עולם המחלקת בין הזירה הציבורית בה פועלים גברים, לזירה הביתית השייכת לפועלן של נשים. חלוקה זו איננה קיימת בישראל רק בהקשר הפוליטי, אלא בהקשרים נוספים כגון שוק העבודה. חברות מסורתיות, כגון החברה הדתית והערבית, תורמות לחיזוק דפוסים אלה הקיימים ממילא בחברה הכללית.
- הקונפליקט הישראלי ערבי – החיים בצל האיום הביטחוני חזקים ומאדירים את השירות הצבאי מחד, ואת ערך המשפחתיות מאידך. גברים רבים שהגיעו לדרגות בכירות בצבא משתלבים מאוחר יותר במנהיגות הפוליטית כראשי ממשלה, שרי ביטחון ועוד.

משימה:

1. עיינו בכרזות הבאות ובשאלות הנלוות אליהן:

- מה האג'נדה שמקדמת כרזה זו?
- מדוע לדעתכם נבחר איור פשוט לקידום אג'נדה זו?

הכרזה לקוחה מתוך אתר של קבוצת פייסבוק המכונה: "לא נבחרות לא בוחרות".

- לאיזה ציבור פונה הכרזה?
- מה לדעתך המסר המגולם בשימוש בבובות מחלון ראווה?

- בחלקה העליון של כרזה זו, משנת 1937, מוצגים חלוצי וחלוצה. כיצד יוצר האיור קשר ושוויון בין שתי הדמויות?
- כיצד מפרנס איור זה את מיתוס השוויון אותו מציינת חנה הרצוג במאמרה?

2. בידיעון הוזכרו שלוש סיבות לייצוג המועט של נשים בפוליטיקה הישראלית: מיתוס השוויון, החלוקה בין בית וחץ והקונפליקט הערבי-ישראלי. בחרו אחת מסיבות אלה ועצבו כרזה שתטיב לבטא את המחסום שהיא מציבה עבור נשים, בכניסתן לזירה הפוליטית.

חלק שלישי מקורות ישראל

נשים כחברות במועצות דתיות? נשים כמשגיחות כשרות?

בִּינוֹאֵר 1986 נבחרה לאה שקדיאל לשמש כחברה במועצה הדתית של ירוחם. שר הדתות דאז, זבולון המר, ביטל את בחירתה על בסיס מגדרי למרות הנורמה הבלתי מעורערת אודות שיתוף מלא של נשים בתפקידים פוליטיים אחרים. לבסוף שימשה לאה שקדיאל במועצה הדתית מתוקף פסיקתו התקדימית של בג"ץ בעניין. בפסק הדין הארוך והמעמיק משרטט שופט בג"ץ מנחם אלון את מפת ההתפלגות של תומכי ומנגדי מינוי מעין זה בקרב פוסקי ישראל לדורותיהם. להלן נסקור את חלקם.

"שום תשים עליך מלך, אשר יבחר ה' אלוהיך בו..." (דברים י"ז ט"ו). פסוק זה מהווה את הבסיס לדרשת הספרי: "**מלך, ולא מלכה**" (ספרי דברים פרשת שופטים פסיקא קנז), ומאוחר יותר לפסיקתו הבאה של הרמב"ם:

אין מעמידין אשה במלכות שנאמר עליך מלך ולא מלכה, וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש.

(הלכות מלכים פרק א הלכה ה)

למרות פסיקתו זו של הרמב"ם שורה ארוכה של רבנים בני זמנינו מתירים לנשים להתמנות – הכיצד?

1. הרב עוזיאל	"שלא נאמרה הלכה זאת אלא במינוי הנעשה על ידי	הרב עוזיאל
מעמיד את דברי הרמב"ם	סנהדרין, אבל בשאלתנו אין כאן מינוי אלא קבלה, שעל ידי	הרב עוזיאל
כמתייחסים אל מציאות מסוימת בלבד, מה?	הבחירות מכריע רוב הקהל את דעתו, הסכמתו ואמונו לאותם הנבחרים, שהם יהיו באי כוחו לפקח על כל ענייניהם הציבוריים. ועל זה אפילו הרמב"ם מודה, שאין כאן שום שמץ	הרב עוזיאל
2. מדוע בימינו לא חל איסורו של הרמב"ם לדעת הרב עוזיאל?	של איסור" (שו"ת פסקי עוזיאל, סי' מ"ד)	הרב עוזיאל
	בפסקיו השונים לענייני דת וחברה.	הרב עוזיאל

1. מדוע אין מנהיגות נחשבת לשררה? שני נימוקים.	"והנראה שיש לדון בנבחרים על דרך הבחירות הנהוגות במדינה, שהיא בחירה לזמן מסוים, ואין הבנים יורשים זכות האבות, שאין כאן לגמרי מתוכן שררה שהתורה דנה עליה. כי אין תוכן הנבחרים כיום בגדר מתן זכויות אישיות להם לשררה של הציבור, ואינם אלא באי כוח הציבור ושליחיו לפעול מה שצריך לטובת הציבור... כמו כן בשותפות הגדולה	הרב שאל
	ישראלי (-1901) היה בין מנהיגיה הבולטים של הציונות הדתית. שימש	

מערך שיעור

2. מהו מעמדם של מנהיגים בני ימינו? כיצד מעמד זה קשור לשיטה הדמוקרטית?	יותר של ניהול עיר ומדינה, אין משתנה התוכן היסודי של זכות הנבחרים, שאינם מקבלים שררה, ואינם אלא שליחי הציבור המצווים ועומדים לפעול לטובתו, ובתור שכאלה נמסרו להם זכויות מיוחדות. ומכל מקום אין בגדר זכויות אלה משום שררה, אלא כל פעולתם בתור שליחים, שאין שום איסור למנות כשליחים גם את הנוכרים .	בין היתר כחבר במועצת הרבנות הראשית וכראש ישיבת מרכז הרב.
3. כיצד אם כך ניתן להצדיק מנהיגות נשית כיום?	(הרב ש' ישראלי, עמוד הימיני, סי' י"ב, פרק ה')	
1. הרב פיינשטיין מתייחס לשאלת ההיתר לאישה לשמש כמשגיחת כשרות. איזה צד של שררה קיים במינוי משגיח כשרות? מדוע לדעת הרב פיינשטיין ישנו איסור לאישה להתמנות למשגיחת כשרות?	"והשגחה על כשרות מסתבר שהוא מינוי... והטעם הוא שהחילוק בין להחשיבו לפועל ובין להחשיבו לממונה שהוא שררה, אינו מצד חשיבות המלאכה, אלא דאם נשכר לעשות רצון המשכירו הוא פועל, אף שהיא מלאכה חשובה; ואם נשכר לעשות נגד רצון בעל הבית, כהשגחה על המשקלות ומידות, שבעל הבית היה אפשר רוצה שיכשיר לו גם משקל ומידה החסרים, והוא ממונה לפוסלם וליקחם מבעל הבית, הוא שררה על בעל הבית, שבעל הבית מחויב לעשות כמו שהמשגיח אומר; וכן הוא מממש ממונה להשגיח על הכשרות, שמלאכתו הוא לעשות אף נגד רצון בעל הבית, שלא להניח לבעל הבית שיקנה דברים אסורים. ואם כן להרמב"ם אין למנות על זה אישה" (אגרות משה יו"ד ב', סי' מ"ד)	הרב משה פיינשטיין (1895-1986) מגדולי הרבנים האורתודוקסים בארה"ב. כתב עשרות פסקים ושימש בין היתר כראש מועצת גדולי התורה בארה"ב.
2. איזו תשובה לדעתכם היו כותבים הרב ישראלי או הרב עוזיאל בעניין זה? נמקו ממדתכם.		

לקריאה נוספת אודות נשים בתפקידים ציבוריים על פי ההלכה היכנסו לקישור הבא:

http://www.yesodot.org.il/Heb/D2_Content/MenuID/1007/ID/1124/

סיכום:

בידיעון זה עסקנו בפער בין זכותן הפורמאלית של נשים לבחור ולהיבחר למוסדות הפוליטיים לבין המציאות שלא הטיבה לתרגם זכות זו הלכה למעשה. ראינו כי ישנם חסמים הקיימים בחברה הישראלית כמו גם בשיח ההלכתי, כל תחום וסיבותיו עימו. בשולי הידיעון ציינו את כניסתן של נשים למסגרות פוליטיות דתיות כגון מועצות דתיות, לצד שימושן בתפקידי "שררה" כגון משגיחות כשרות. ראינו כי קיימים מנגנוני פרשנות בתוך השיח ההלכתי המאפשרים למזג פסיקה מוקדמת מחמירה עם מציאות מודרנית מתירה. אולם הנחנו ב"צריך עיון" נוסף את שאלת המנגנונים והכלים שעשויה הדמוקרטיה לספק על מנת להביא לייצוג גבוה יותר של נשים בפוליטיקה, כמו לדוגמה תמריץ כספי למפלגות המתמודדות לכנסת ובהן אחוז מסוים של נשים, או מספר מקומות השמורים לנשים בכנסת לכתחילה.